

Exposició *La Sanidad Militar Española*. València, Museo Histórico Militar, del 5 desembre de 2023 fins l'1 de març de 2024.

En el context del Plan de Divulgación de la Cultura de Defensa, el Centro de Historia y Cultura Militar presenta l'exposició titulada *La Sanidad Militar Española*. Ubicada al Museo Histórico Militar de València des del 5 desembre de 2023 fins a l'1 de març de 2024, té com a objectiu destacar l'evolució de la Sanitat Militar en els darrers dos segles.

Compta amb diversos panells explicatius i diverses vitrines on s'exposa gran quantitat de material, sanitari i no sanitari; l'exposició es complementa amb dos audiovisuals. A parer meu, la major fortalesa de la mostra és l'enorme riquesa de fonts materials: objectes personals, fotografies, uniformes, pròtesis, històries clíniques, cartes entre antics pacients i infermeres, àlbums fotogràfics, carnets d'infermeres, llibres de traumatologia i ortopèdia, objectes de gran valor, com ara, la bandera que presidia la direcció de l'Hospital Alfonso Carlos de Pamplona, part de la vaixela de l'hospital, braçals, boines roges i altres motius carlins, i un llarguíssim etcètera.

Comissariada pel coronel Vicente León Zafra i pel metge navarrès Pablo Larraz Andía, l'exposició vol ser «un resumen histórico a través del tiempo del valor y el heroísmo de los médicos y sanitarios militares que, a lo largo del tiempo, tanto han aportado al desarrollo y avance de la Medicina». Aquesta rotunda afirmació, en realitat, ha estat qüestionada —o, almenys, sotmesa a debat— per una línia historiogràfica encapçalada per Leo van Bergen. L'investigador neerlandès ofereix una sèrie d'arguments per a reconsiderar una espècie de *mantra*: la guerra fa avançar la medicina. En primer lloc, afirma que aquests avanços amaguen i fan oblidar els procediments quirúrgics assajats i fracassats i les conseqüències negatives que van tenir sobre els soldats tractats. A més a més, van Bergen destaca que determinades millores també hagueren tingut lloc en temps de pau; per exemple, la cirurgia plàstica reconstructiva —desenvolupada en soldats desfigurats en la Primera Guerra Mundial— es podria haver consoli-

dat en ferits de trànsit (i jo hi afegisc: en cremats). Així mateix, assenyala que alguns tractaments aplicats en temps de guerra hagueren estat sotmesos a un assaig clínic en temps de pau, és a dir, provats en ratolins abans de ser aplicats a humans. Un altre argument rau en el fet que la sanitat de guerra busca una recuperació més «ràpida» que no «la millor», tot posant l'exemple de soldats amputats, que potser sota menys pressió no hagueren quedat mutilats. La conclusió de Leo van Bergen és certament reveladora: «Existeixen moltes incerteses al voltant de l'afirmació “la guerra beneficia la medicina”; de fet, es podria capgirar i afirmar: “La pau és beneficiosa per a la medicina i la medicina és beneficiosa per a la guerra”»¹. A tots els arguments que esgrimeix van Bergen jo he afegit que en temps de guerra es produeix el fenomen de la «priorització» de la patologia quirúrgica bèl·lica per damunt de la civil.²

L'exposició sembla no fer-se ressò d'aquest debat historiogràfic. D'altra banda, els panells explicatius fan un salt des de les guerres carlines a la Guerra Civil espanyola, tot obviant les campanyes del Marroc, escenari de les primeres transfusions de sang directes (braç a braç) fetes per la Sanitat Militar. Paradoxalment, en l'exposició permanent del Museo Histórico Militar sí que hi ha una estufa de desinfecció per tracció animal on es pot llegir «Sanidad Militar 1922». També es troba a faltar alguna referència a la sanitat de la División Azul.

A parer meu, l'objectiu de la mostra d'exposar la Sanitat Militar durant la Guerra Civil espanyola resulta massa ambiciós, ja que s'hi tracta en profunditat un hospital concret (l'Alfonso Carlos de Pamplona) de la sanitat d'una de les faccions (el carlisme), que formava part d'un bàndol en conflicte (el franquista). Això sí, la riquesa material que il·lustra aquesta part de l'exposició és impressionant. De fet, gran part del material enumerat anteriorment fa referència a l'Hospital Alfonso Carlos de Pamplona i, a més, pertany a la col·lecció particular de Pablo Larraz Andía, un dels comissaris de l'exposició, com he assenyalat. Larraz Andía és un expert en aquest hospital des que en 2003 defensara la tesi doctoral sota el títol *El Hospital «Alfonso Carlos». Pamplona 1936—1939* que, posteriorment, va publicar en forma de monografia, una publicació guardonada amb el IX Premio Internacional de Historia del Carlismo Luis Hernando de Larramendi.³

Per descomptat que l'Hospital Alfonso Carlos va ser una infraestructura sanitària cabdal durant la contesa no només a Navarra, sinó a gran part de la rereguarda franquista. Per

1. Van Bergen, Leo (2007), «The value of war for medicine: questions and considerations concerning an often endorsed proposition», *Medicine, Conflict and Survival*, 23 (3), 189-197.

2. García Ferrandis, Xavier (2014), «Anarcosindicalismo y sanidad en la retaguardia y en el frente. Los casos de Valencia y de la Columna de Hierro en la Guerra Civil española (1936-1937)», *Asclepio*, 66 (2), p063.

3. Larraz Andía, Pablo (2004), *Entre el frente y la retaguardia: la sanidad en la Guerra Civil: el hospital «Alfonso Carlos». Pamplona 1936-1939*, San Sebastián de los Reyes, Editorial Actas. Posteriorment, l'autor va abordar aquest hospital des de la perspectiva de gènere. Vegeu: «El Hospital “Alfonso Carlos” de Pamplona (1936-1939): un hito en la promoción de la mujer y el desarrollo de la enfermería en Navarra», *Temperamentvm*, 2005, 1 (2), t0125.

exemple, molts ferits i congelats del front de Terol van ser evacuats directament a l'hospital de Pamplona. No obstant això, l'exposició no té en compte la sanitat del bàndol republicà. Es podria, almenys, haver fet un estudi de comparació de casos, per a la qual cosa l'Hospital Militar Internacional d'Ontinyent (València) haguera resultat paradigmàtic. Ambdós hospitals, malgrat estar en zones enfrontades, compartiren molts trets, com ara la instal·lació en un edifici religiós, la trajectòria (fundats per milicians i posteriorment militaritzats),⁴ l'elevada capacitat, la situació de rereguarda i la importància de les dones.⁵

En un annex de l'exposició es vincula estretament Santiago Ramón y Cajal amb la Sanitat Militar. Segons el meu parer, el que més prompte s'aconsegueix és confondre el visitant al voltant de les figures de metge incorporat a files (Ramón y Cajal), de metge civil militaritzat (Josep Trueta) i de metge militar pròpiament dit: Xavier Balmis —qui també ocupa un espai propi en aquest annex—, Fidel Pagés i Manuel Bastos Ansart. Dit d'una altra manera, Santiago Ramón y Cajal va tenir experiència com a metge militar només perquè va coincidir que Espanya estava en guerra contra Cuba quan va ser cridat a files.

La magnífica col·lecció d'objectes que el visitant pot admirar s'hauria d'exposar al públic sota el títol, per exemple, de «La Sanidad Militar Española: el singular caso del Hospital Alfonso Carlos durante la Guerra Civil Española», i no el de «La Sanidad Militar Española». El motiu és ben clar: gran percentatge de l'exposició està dedicada a aquest hospital, i, en realitat, no els falta raó als comissaris. En primer lloc, pel riquíssim material que se'n conserva. A més a més, per l'envergadura de l'hospital (1.450 llits) i per la cabdal importància que va tenir en l'organització de la sanitat franquista, com ho demostra el fet que va actuar d'hospital de rereguarda del front de Terol, situat a quasi 350 km de distància. No debades és aquesta col·lecció, excepcional des de molts punts de vista, la principal fortalesa de l'exposició ressenyada. Al capdavall, el contingut que s'hi presenta és la principal fortalesa.

Xavier Garcia Ferrandis
ORCID: 0000-0002-0575-6902

4. El requeté no deixava de ser la milícia del carlisme.

5. Torró, Joan Josep (2023), *Solidaritat en temps de guerra. Hospital Militar Internacional, Ontinyent, 1937-1939*, València, Institució Alfons el Magnànim. Vegeu-ne la ressenya que apareix en aquest mateix volum, el 17, de la revista *Actes d'Història de la Ciència i de la Tècnica*.